

ВІДГУК

на докторську дисертацію Щербань Олени Василівни «Еволюція традицій використання глиняного посуду в народній культурі харчування українців Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XXI століття».

У дисертації розглянуто теоретичні та методологічні питання дослідження глиняного посуду в традиційній культурі харчування українців. Зокрема досліджено історіографію проблеми, джерела, подано методологію й методи дослідження.

Розглядається типологізація традиційного глиняного посуду. Подано типологізацію кустарної вжиткової кераміки, класифікаційні ознаки глиняного посуду, типологію традиційного українського глиняного посуду Наддніпрянщини, еволюцію форм і призначення глиняного посуду другої половини XIX – початку XXI століття. Показано різні форми та призначення глиняного посуду другої половини. Звернута увага на народний вжитковий посуд 1910-х – 1920-х років, традиційні гончарні вироби 1930–1950-х років. Показано трансформацію традиційного глиняного посуду в 1960–2000 р. Автор розглядає традиції використання глиняного посуду в повсякденні. Зокрема, призначення українського глиняного посуду другої половини XIX – початку XXI століття як основний критерій відбору сировини та формотворення, вибір і введення глиняного посуду в господарстві. Автором дисертації розглядається традиційна технологія приготування страв і напоїв у глиняному посуді, побутування глиняного посуду в господарстві та сакральна роль глиняного посуду в народній культурі харчування. При цьому досліджено використання глиняного посуду у родинній обрядовості, у народних календарних обрядах та прояви народної «магії» у виготовленні та побутовому використанні глиняного посуду Наддніпрянщини. При цьому звернута увага на давні типи традиційної жіночої хатньої культури харчування другої половини XIX століття до початку XX століття.

Щодо практичного значення отриманих результатів, то вони визначаються потребами українського суспільства нашої доби. Теоретичні узагальнення, оцінки й висновки з дисертації, на мою думку, можуть бути використані для більш повної розробки наукової проблематики української етнології, загальмованої у вивченні періодом радянської доби, а також при розробці узагальнюючих праць з культури українців

Матеріал дисертації та основні висновки дослідження можуть застосовуватись при підготовці навчальних курсів у вузах, оглядів, навчально-методичних посібників, для підготовки фахівців етнологів та істориків, для організації виставок у музеях України і світу, а також для підготовки фундаментальних нарисів з етнології України,

Дослідження має прикладне значення для етнологічної науки. Отримані знання з історії кераміки мають важливе пізнавальне значення для розвитку вітчизняної етнологічної науки. Матеріали дисертації прислужать в організації діяльності сучасних закладів громадського харчування в етнічному вигляді та у питання розвитку традиційних осередків гончарства в сучасних умовах.

Поданий у дисертації фактологічний матеріал та наукові положення можуть бути використані для здійснення порівняльно-історичного аналізу матеріальної і духовної культури у різних регіонах України.

Висновки та головні положення даної роботи були оприлюднені (апробовані) на 46 міжнародних та регіональних наукових конференціях доповідались дослідницею на більш ніж десяти наукових міжнародних та регіональних наукових конференціях, обговорювались на симпозіумах.

Повністю результати дослідження відбито у монографії «Глиняний посуд у народній культурі харчування українців Наддніпрянщини (друга половина XIX – початок XXI століття» (Харків., 2017)» (обсягом 272 стор.), Основні положення дисертації викладено у 24 статях у наукових журналах, а також збірниках наукових праць, матеріалах наукових конференцій, та у 25 статтях, які додатково відображають результати дослідження.

Автореферат дисертації відбиває зміст основних положень дисертації. У ньому подано у тезовому варіанті основні положення вступу, п'яти розділів та висновки з дисертації.

У опонованій мною дисертації подано нові науково обґрунтовані результати дослідження еволюція традицій використання глиняного посуду в народній культурі харчування українців Наддніпрянщини другої половини ХІХ – початку ХХІ століття.

Дослідницею встановлено основні етапи становлення та нагромадження знань, джерельного матеріалу з проблеми гончарства Наддніпрянщини.

Чітко визначено економічні форми наддніпрянського гончарства. Показано еволюцію цих форм та результати як для матеріального життя, так і для духовного розвитку українців.

Дуже важливим є матеріал дисертації, де дослідниця констатує, що у кераміці Наддніпрянщини другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. є багато подібних речей (аналогій форм) ранньотрипільської кераміки, наводячи приклади цього. Це має велике значення тому, що такі свідчення важливі для розробки теорії етногенезу українців, спадковості їхньої культури від найдавніших часів.

Визначено, що гончарство та його предмети виконували важливу роль як у матеріальній, так і в духовній культурі українців Наддніпрянщини.

Поряд із загально позитивною оцінкою даного дисертаційного дослідження висловлю і кілька зауважень-побажань.

1. При характеристиці хронологічних рамок, вказано дві дати - 2000 р і 2010.

Потрібно було вказати якусь одну дату, наприклад -2000 рік, оскільки у дослідженні переважно вказано якраз цей рік.

2. У роботі вказано завдання: «Проаналізувати наявну методологію та розробити власну, вибудовану на сучасних етнологічних методологічних підходах до вивчення народної культури українців». Проте у дисертації (у підрозділі «Типологія традиційного українського глиняного посуду Наддніпрянщини за призначенням») є наявним новий поділ різновидів посуду в народній культурі харчування, а не нова методологія вивчення глиняного посуду.

3. Ставилось також завдання «Здійснити системний аналіз джерельної бази й внеску українських та зарубіжних учених у вивчення теми». Потрібно було конкретно вказати, які саме зарубіжні вчені. Зокрема, дослідники гончарства України, останньої чверті XIX – початку XXI століття – Л. Соколовський, О. Твердохлебов, О. Прусевич, Л. Шульгіна, Є. Спаська, В. Щербаківський, К. Матейко, Т. Гонтар, М. Станкевич, Р. Мотиль і ін. є українськими дослідниками.

4. Незрозумілим є завдання і їх виконання: «Проаналізувавши наявні типологічні схеми глиняного посуду, розробити розгорнуту типологію за функціональним призначенням у питанні аналізу наявних технологічних схем».

5. У завданнях (останнім) пунктом визначено «Охарактеризувати архетипові складові поведінки жінок під час вибору, введення до господарства та використання для приготування страв і напоїв, їх зберігання й використання в обрядовості». «Введення до господарства і використання» є тотожними поняттями, відповідно, можна було б використати щось одне.

6. У поясненні територіальних меж дослідження «Територіально дослідженням охоплено Наддніпрянщину в широкому розумінні цього терміну – історико-культурний регіон, для населення якого характерна подібність впродовж досліджуваного періоду тенденцій в еволюції матеріальної та духовної сфер життя. Оскільки впродовж кінця XVIII – першої чверті XX століття він перебував (на відміну від більш західних земель) у складі Російської імперії. Для другої половини XIX – початку XX століття використано матеріали здебільшого з Катеринославської, Харківської, Полтавської, Київської та східного (Гайсинського) повіту Подільської губернії. Для ближчих до сучасності часів – Харківської, Полтавської, Сумської, Чернігівської, Київської, Черкаської та Вінницької областей. Крайнім західним осередком, матеріали якого беремо до уваги є – відомий і найбільш досліджений гончарний осередок Поділля – село Бубнівка (Вінниччина); східний – Куп'янщина, що в Харківщині. Використано порівняльні матеріали з Чернігівщини та Івано-Франківщини». Незрозумілими є слова «на відміну від більш західних земель». Що має на увазі дисертантка у

визначенні «більш західні землі»? Такий поділ на Наддніпрянщину і «більш західна землі» є ненауковим.

7. Також незрозумілим є визначення «Наддніпрянщина в широкому розумінні цього терміну – історико-культурний регіон». Адже у дослідженні є Вінничина, Хмельниччина, інші терени України. Потрібно було вказати, що останні регіони використано для порівняння.

8. Дещо перебільшений вклад автора дисертації у дослідження керамічного посуду, де визначено «вперше». Але відомо, що подібні дослідження керамічного посуду були зроблені і попередніми дослідниками.

9. Щодо практичного значення дисертаційного дослідження, то на перше місце поставлено «Практичне значення дисертації полягає насамперед в тому, що її положення і висновки створюють нове підґрунтя для подальшого поглибленого дослідження матеріальної і духовної культури українців, слов'ян загалом етнологами, істориками, антропологами, культурологами, музеєзнавцями, мистецтвознавцями, написання підручників і навчальних посібників, енциклопедій, біографічно-бібліографічних довідників тощо; розробки лекційних курсів, укладання каталогів тощо; організації й кореляції діяльності сучасних закладів громадського харчування в етнічному стилі. Результати дослідження мають важливе значення для розвитку традиційних осередків гончарства в сучасних умовах, що потребують спрямування зусиль сучасних керамотворців на успадкування і творчий розвиток етнічних традицій. Оскільки в сьогоденні глиняний посуд – це здебільшого музейна річ, дані матеріали можуть стати в нагоді співробітникам музеїв (працівникам науково-фондових та науково-експозиційних відділів) під час його атрибутування та експонування.

Екскурсиводи можуть використовувати матеріали дисертації під час розробки та проведення екскурсій. Значна кількість наведених дисертанткою відомостей може стати в нагоді організаторам промоушен-акцій щодо народної культури, зокрема в ракурсі фестивального етнотуризму і використовується під час проведення запровадженого і здійснюваного нею чотири роки поспіль (2014, 2015, 2016, 2017)

в Опішні (Полтавщина) Міжнародного гастрономічного фестивалю-квесту «Борщик у глиняному горщику».

Докторське дисертаційне дослідження має вказувати на його практичне використання, а не створювати тільки «підґрунтя» для наступних досліджень («підґрунтя для подальшого поглибленого дослідження матеріальної і духовної культури українців, слов'ян...»). Та і визначення українців і слов'ян, як окремих спільностей є неправильним .

10.У висновках з третього розділу «Еволюція форм і призначення глиняного посуду другої половини ХІХ – початку ХХІ століття» зазначено загальновідомі факти: «Доведено, що культура харчування загалом та глиняний посуд, як її елемент упродовж другої половини ХІХ – початку ХХІ століття повсюдно на Наддніпрянщині трансформувалася».

11.Незрозумілим є також назва підрозділу «Трансформації традиційного глиняного посуду в 1960–2000 роках», у якому йдеться і про кераміку ХХІ ст. : «Упродовж початку ХХІ століття відбулося повернення до індивідуального гончарювання у домашніх майстернях колишніх працівників промислових гончарних підприємств, що внесли значні новації у форми, декор та призначення глиняного посуду, поступовим виходом гончарної продукції з культури харчування українських селян і частковим її поверненням на початку ХХІ століття завдяки «моді на етностиль». Проте характеристики цих змін немає. Дослідження цих змін передбачено і темою дослідження (друга половина ХІХ-початок ХХІ ст.)

12.Бажано було б вказала також на ряд проблем з етнографії гончарства, які ще потребують спеціальних досліджень у майбутньому (дослідження гончарних центрів, світоглядних аспектів гончарства та ін.). Вказати, що майбутнє гончарства бачиться не у відродженні гончарних осередків з масовим виготовленням череп'яних виробів, а в розвитку індивідуальної творчості талановитих майстрів, приватних майстерень, розвитку мистецьких шкіл тощо.

Вказані побажання і зауваження не знижують наукове і практичне значення докторської дисертації.

Дисертація Щербань Олени Василівни «Еволюція традицій використання глиняного посуду в народній культурі харчування українців Наддніпрянщини другої половини ХІХ – початку ХХІ століття» є завершеною науковою працею з етнології України, яка виконана на належному науково-методологічному рівні, відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.05 - етнологія.

10 травня 2018 р.

Офіційний опонент, доктор історичних наук, професор, голова
Буковинського етнографічного товариства

Кожолянко Георгій Костянтинович

підпис доктора історичних наук Кожолянка Г.К. засвідчую
секретар-референт Буковинського етнографічного товариства Л.В.Звенигородська

